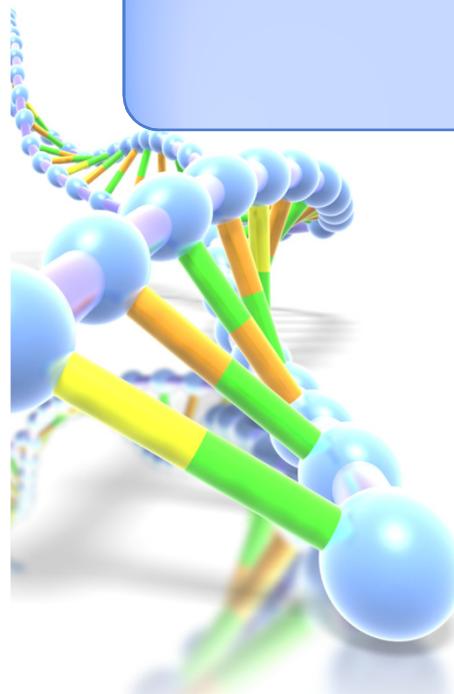

Les 14 - Microarray's en differentiële gen expressie (3)

Emile Apol

Hanze University Groningen
APPLIED SCIENCES

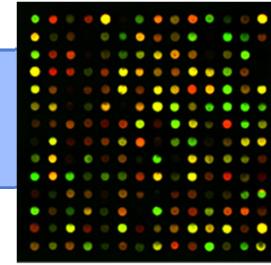
Institute for
Life Science & Technology

LES 14

- Preprocessing
 - Data selectie/manipulatie in R (**all**, **any**, **which** etc.)
 - Normalisatie (**mean**, **lowess**)
 - Regressie: **lm**, plotten: **plot**, **lines**, **predict**
- Statistische analyse per gen
 - *t*-toets
 - Wilcoxon's toets
 - 1-way ANOVA

MICROARRAY ANALYSE: STAPPENPLAN

- Background correctie
- Log transformatie
- Normalisatie (bijv. loess)
- Toetsen op DEG's:
 - *t*-toets, 1-way ANOVA, ...
 - Wilcoxon's toets, Kruskall-Wallis toets, ...
- Aanpassen *p*-waarden voor multiple toetsing
- Clustering van DEG's:
 - Hiërarchisch clusteren
 - *k*-means
 - Principale Componenten Analyse (PCA)
- Toetsen op functionaliteit genen binnen clusters

DATA SELECTIE IN R

○ Enkele handige functies:

```
x <- c(10, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 4, 5, 7, 8, 9, 10)
unique(x)          # unieke elementen overhouden
any(x > 2)        # is er een element in x > 2?
any(x > 10)       # is er een element in x > 10?
all(x > 2)         # zijn alle elementen in x > 2?
all(x > -1)        # zijn alle elementen in x > -1?
which(x ==10)      # welke elementen (index) in x zijn 10?
which(x != 1)       # welke elementen (index) in x zijn niet 1?

> x <- c(10, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 4, 5, 7, 8, 9, 10)
> unique(x)          # unieke elementen overhouden
[1] 10 1 2 3 4 5 7 8 9
> any(x > 2)        # is er een element in x > 2?
[1] TRUE
> any(x > 10)       # is er een element in x > 10?
[1] FALSE
> all(x > 2)         # zijn alle elementen in x > 2?
[1] FALSE
> all(x > -1)        # zijn alle elementen in x > -1?
[1] TRUE
> which(x ==10)      # welke elementen (index) in x zijn 10?
[1] 1 13
> which(x != 1)       # welke elementen (index) in x zijn niet 1?
[1] 1 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
```

DATA SELECTIE IN R

○ Verwijderen van elementen: negatieve index

```
x <- c(10, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 4, 5, 7, 8, 9, 10)
x.clean <- x[-1] # verwijder 1e element uit x
x.clean
(x.clean <- x[-c(1, 3)]) # verwijder 1e en 3e element uit x en laat zien
x.clean <- x[-which(x > 7)] # verwijder alle elementen uit x > 7
x.clean
```

```
> x <- c(10, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 4, 5, 7, 8, 9, 10)
> x.clean <- x[-1] # verwijder 1e element uit x
> x.clean
[1] 1 1 2 3 4 5 4 5 7 8 9 10
> (x.clean <- x[-c(1, 3)]) # verwijder 1e en 3e element uit x en laat zien
[1] 1 2 3 4 5 4 5 7 8 9 10
> x.clean <- x[-which(x > 7)] # verwijder alle elementen uit x > 7
> x.clean
[1] 1 1 2 3 4 5 4 5 7
```

DATA SELECTIE IN R

- **which()** functie op matrices/dataframes:

```
M <- matrix(21:32, nrow=3)
View(M)
which(M > 27)
which(M > 27, arr.ind=T)
which(M > 27, arr.ind=T)[, "row"]
which(M > 27, arr.ind=T)[, "col"]
unique(which(M > 27, arr.ind=T)[, "row"])
```

```
> which(M > 27)
[1] 8 9 10 11 12
```

GENERAL position

```
> which(M > 27, arr.ind=T)
  row col
[1, ] 2   3
[2, ] 3   3
[3, ] 1   4
[4, ] 2   4
[5, ] 3   4
```

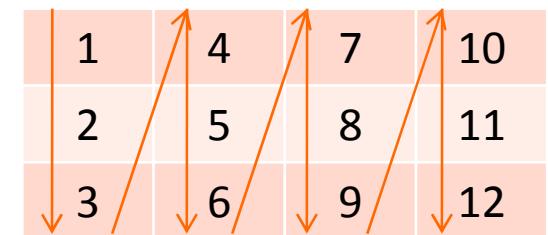
MATRIX position

```
> which(M > 27, arr.ind=T)[, "row"]
[1] 2 3 1 2 3
> which(M > 27, arr.ind=T)[, "col"]
[1] 3 3 4 4 4
> unique(which(M > 27, arr.ind=T)[, "row"])
[1] 2 3 1
```

rows met waarden > 27

unieke rows met waarden > 27

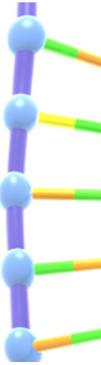
Data: M				
	V1	V2	V3	V4
1	21	24	27	30
2	22	25	28	31
3	23	26	29	32

DATA SELECTIE IN R

- Verwijder uit dit dataframe alle rows met een flag “F1” of “F2” die anders zijn dan “0”:

```
# Remove rows with any flag F* != 0 from data  
  
# Make names of flag columns  
flagNames <- paste("F", 1:2, sep="")  
# select columns with flags  
M[,flagNames]  
M.flags <- M[,flagNames]  
View(M.flags)  
# which indices are != 0? in GENERAL position  
which(M[,flagNames] != 0)  
# which indices are != 0? in MATRIX (= row/col) position  
which(M[,flagNames] != 0, arr.ind=T)  
# select all rows with wrong flags  
which(M[,flagNames] != 0, arr.ind=T)[, "row"]  
# remove all duplicates in rows  
unique(which(M[,flagNames] != 0, arr.ind=T)[, "row"])  
wrongRows <- unique(which(M[,flagNames] != 0, arr.ind=T)[, "row"])  
# remove wrong rows from data frame  
M.clean <- M[-wrongRows,]  
View(M.clean)
```

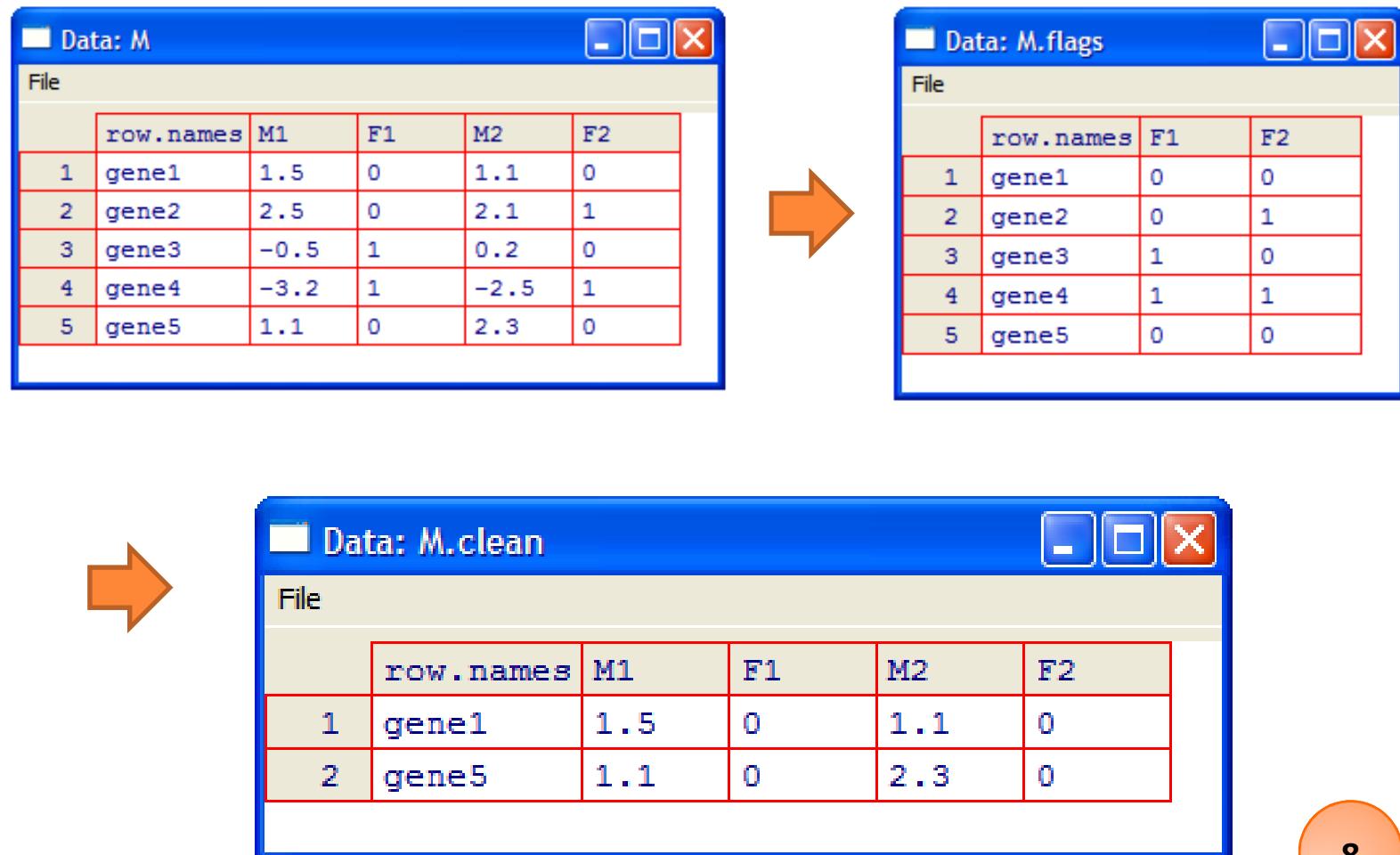

	row.names	M1	F1	M2	F2
1	gene1	1.5	0	1.1	0
2	gene2	2.5	0	2.1	1
3	gene3	-0.5	1	0.2	0
4	gene4	-3.2	1	-2.5	1
5	gene5	1.1	0	2.3	0

negatieve index: verwijderen

DATA SELECTIE IN R

- Resultaat:

DATA MANIPULATIE IN R

- Toevoegen van extra kolomvector **newCol** aan dataframe **myData** onder de naam "extra":

- `myData ["extra"] <- newCol`
- `cbind(myData, extra=newCol)`
- `myData <- data.frame(myData,
extra=newCol)`

GRAFIEKEN: PLOT

- Voorbeeld: 1) leeg “canvas” maken, 2) punten, 3) lijnen en 4) tekst toevoegen:

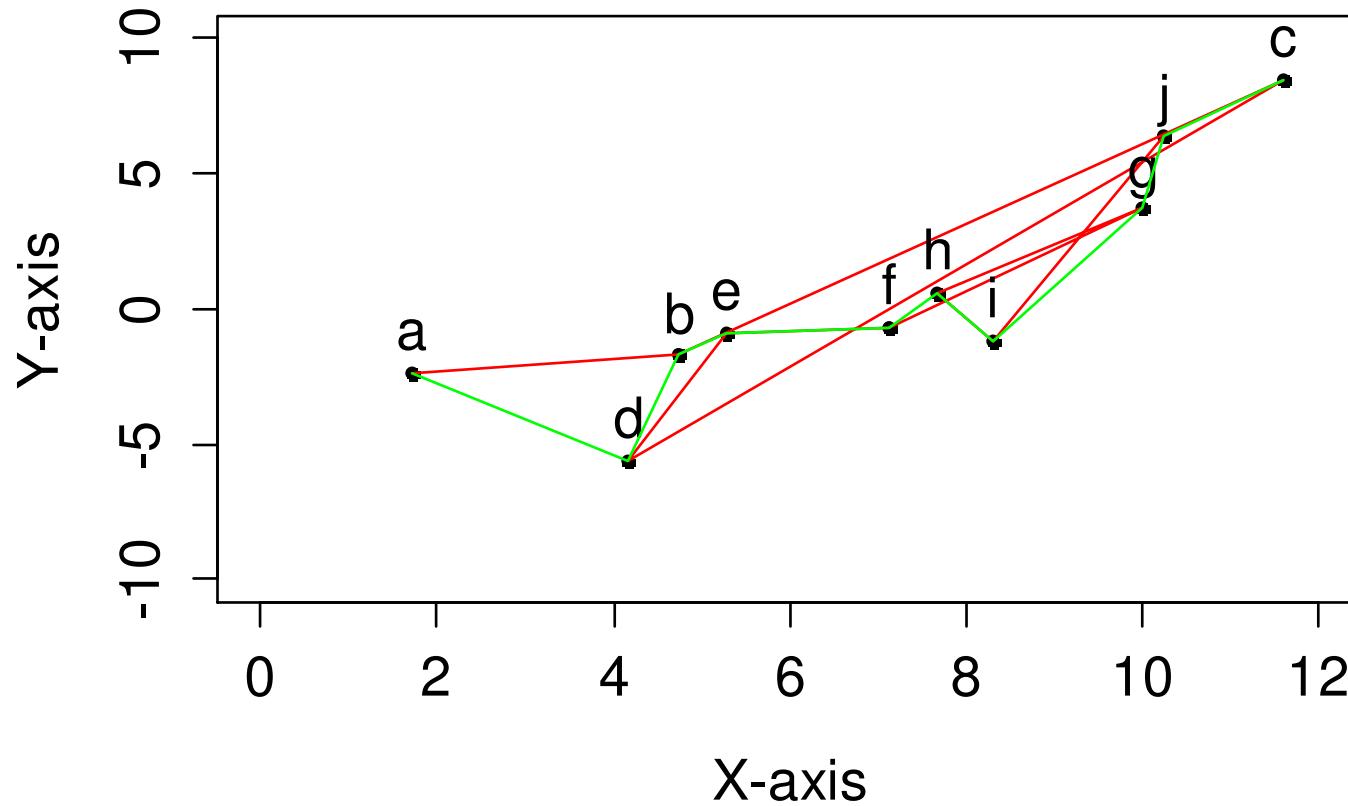
```
# plot without data: only frame
plot(x, y, type="n",
      xlab="X-axis", ylab="Y-axis",
      xlim=c(0,12), ylim=c(-10,10),
      main="Test of plot options")
# add points
points(x, y, pch=20)
# connect by lines
lines(x, y, col="red")
# add text ABOVE each point (pos=3)
text(x, y, pos=3,
      labels=c("a", "b", "c", "d", "e", "f", "g", "h", "i", "j"))
ORDER <- order(x)
lines(x[ORDER], y[ORDER], col="green")
```


GRAFIKEN: PLOT

- Resultaat:

Test of plot options

11

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

- Model: $y = a_0 + a_1 * x$ (rechte lijn)

```
# fit and plot straight line  $y = a_0 + a_1 * x$ 
fit.lm <- lm(y ~ x)
summary(fit.lm)
```

“info” regressie

```
y.lm.1 <- fit.lm$fitted.values
y.lm.1 <- predict(fit.lm)
lines(x, y.lm.1, col="green")
lines(y.lm.1 ~ x, col="green")
```

predict: bereken op basis van fit

“formule” manier

```
xplot <- seq(0,12,0.1)
y.lm.2 <- predict(fit.lm, newdata=data.frame(x=xplot))
lines(xplot, y.lm.2, col="black")
lines(y.lm.2 ~ xplot, col="black")
```

“formule” manier

```
abline(fit.lm, col="blue")
```

rechte lijn $y = a + b x$

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

○ Output:

$$y = a_0 + a_1 \cdot x$$

Call:

```
lm(formula = y ~ x)
```

Residuals:

Min	1Q	Median	3Q	Max
-3.3073	-1.2307	-0.0328	1.6126	3.3240

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)	
(Intercept)	-7.7331	1.9136	-4.041	0.00373	**
x	1.1857	0.2495	4.753	0.00144	**

a ₁	Signif. codes:	0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1			

Residual standard error: 2.323 on 8 degrees of freedom

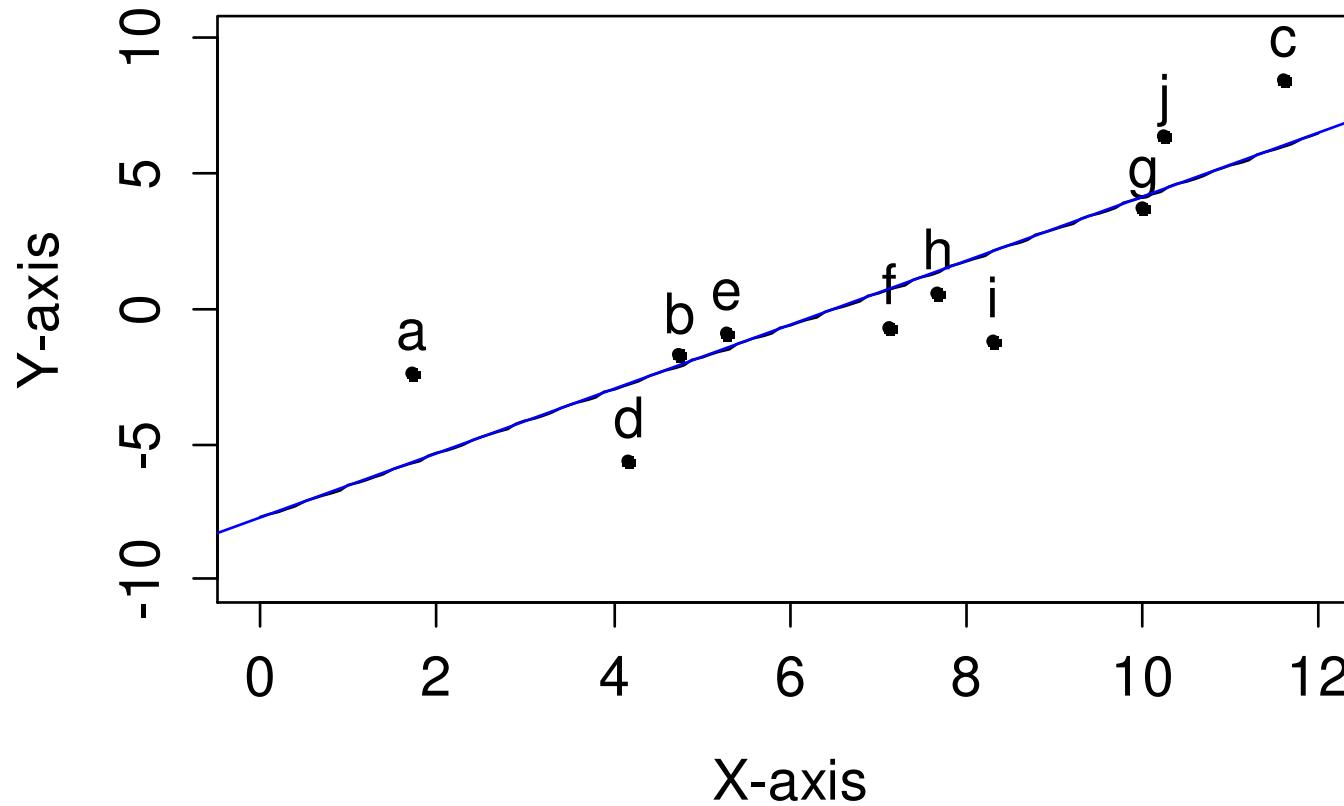
Multiple R-squared: 0.7385, Adjusted R-squared: 0.7058

F-statistic: 22.59 on 1 and 8 DF, p-value: 0.001439

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

- Resultaat:

Test of plot options

14

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

- Model: $y = a_0 + a_1 \cdot x + a_2 \cdot x^2$ (parabool)

```
# fit and plot parabola y = a0 + a1*x + a2*x^2
fit.lm <- lm(y ~ x + I(x^2))
summary(fit.lm)

y.lm.1 <- fit.lm$fitted.values
y.lm.1 <- predict(fit.lm)
lines(x, y.lm.1, col="green")
lines(y.lm.1 ~ x, col="green")

xplot <- seq(0,12,0.1)
y.lm.2 <- predict(fit.lm, newdata=data.frame(x=xplot))
lines(xplot, y.lm.2, col="black")
lines(y.lm.2 ~ xplot, col="black")

abline(fit.lm, col="blue")
```

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

○ Output:

Call:

```
lm(formula = y ~ x + I(x^2))
```

Residuals:

Min	1Q	Median	3Q	Max
-2.5078	-0.5672	0.1918	1.0679	1.7548

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)		
(Intercept)	-0.92817	2.58935	-0.358	0.7306		
x	-1.28159	0.82287	-1.557	0.1633		
I(x^2)	0.18136	0.05911	3.068	0.0181 *		

Signif. codes:	0 ‘***’	0.001 ‘**’	0.01 ‘*’	0.05 ‘.’	0.1 ‘ ’	1

a_2

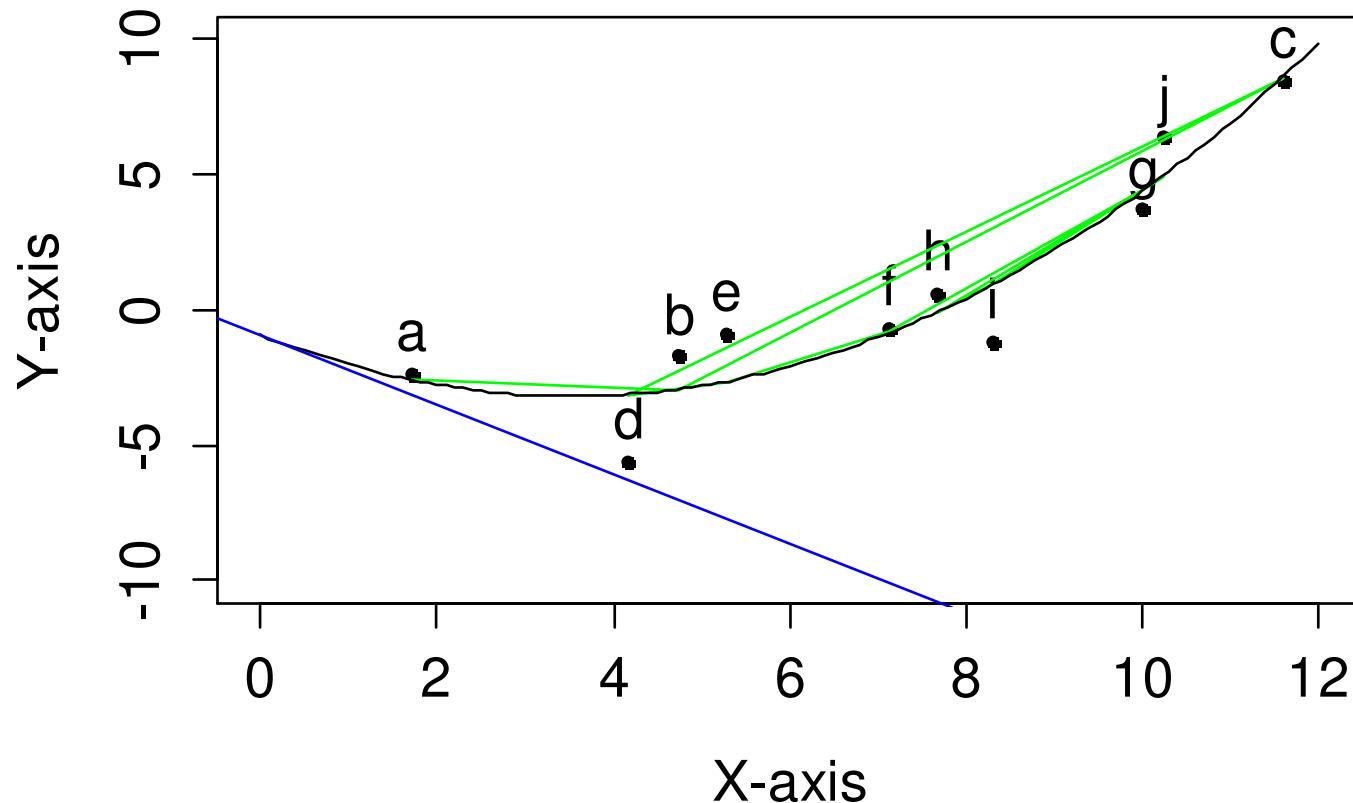
Residual standard error: 1.622 on 7 degrees of freedom
Multiple R-squared: 0.8885, Adjusted R-squared: 0.8566
F-statistic: 27.88 on 2 and 7 DF, p-value: 0.0004633

$$y = a_0 + a_1 \cdot x + a_2 \cdot x^2$$

REGRESSIE: LINEAIRE MODELLEN

- Resultaat:

Test of plot options

REGRESSIE: LO(w)ESS

○ Model: lowess (locale regressie)

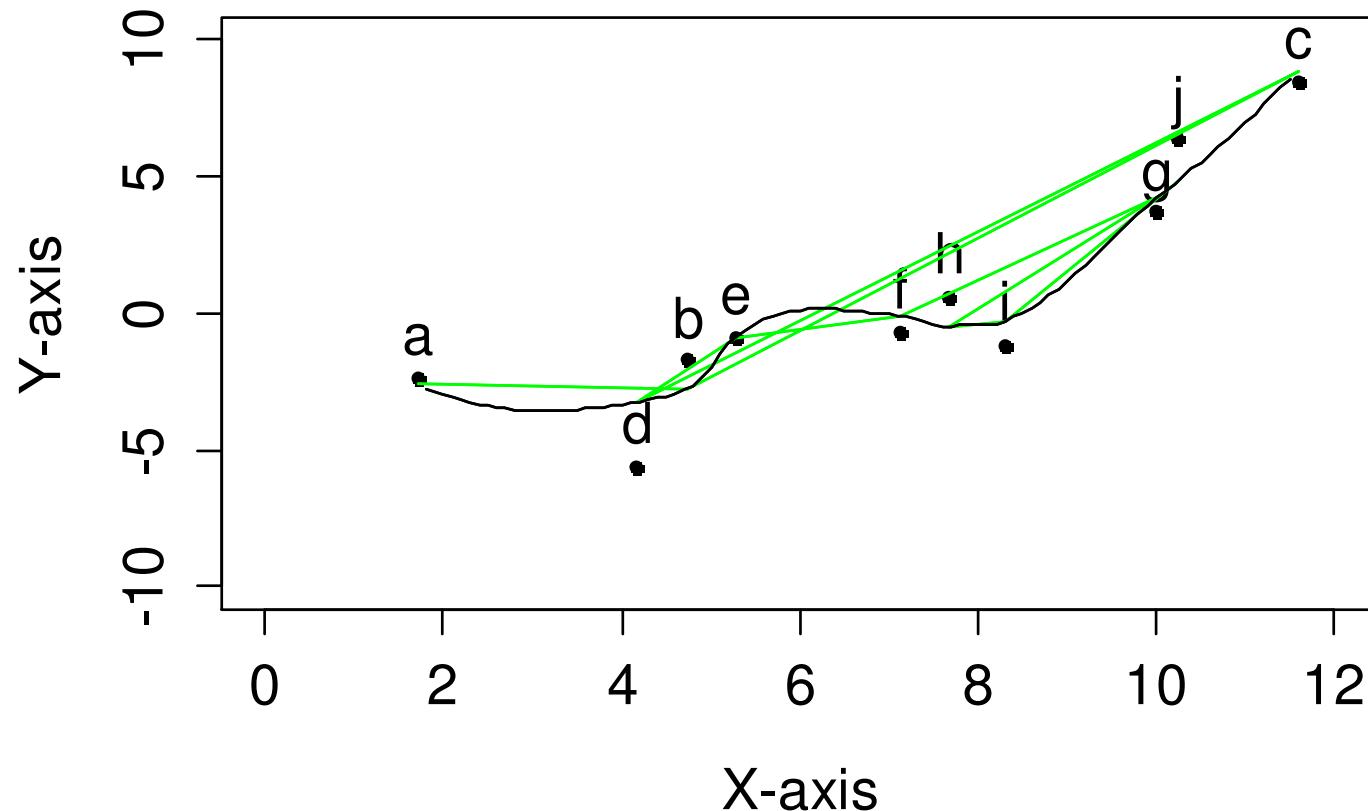
```
# fit and plot a loess function  
fit.loess <- loess(y ~ x)  
  
y.loess.1 <- fit.loess$fitted  
y.loess.1 <- predict(fit.loess)  
lines(x, y.loess.1, col="green")  
lines(y.loess.1 ~ x, col="green")  
  
xplot <- seq(0,12,0.1)  
y.loess.2 <- predict(fit.loess, newdata=data.frame(x=xplot))  
lines(xplot, y.loess.2, col="black")  
lines(y.loess.2 ~ xplot, col="black")  
  
# in 1 stap data en loess curve plotten:  
scatter.smooth(x, y, xlab="X-axis", ylab="Y-axis")  
scatter.smooth(y ~ x, xlab="X-axis", ylab="Y-axis")
```

Belangrijk: omdat in de (loess) fit "x" de verklarende variabele is, moet je de variabele bij newdata OOK "x" noemen!

REGRESSIE: LO(w)ESS

- Resultaat:

Test of plot options

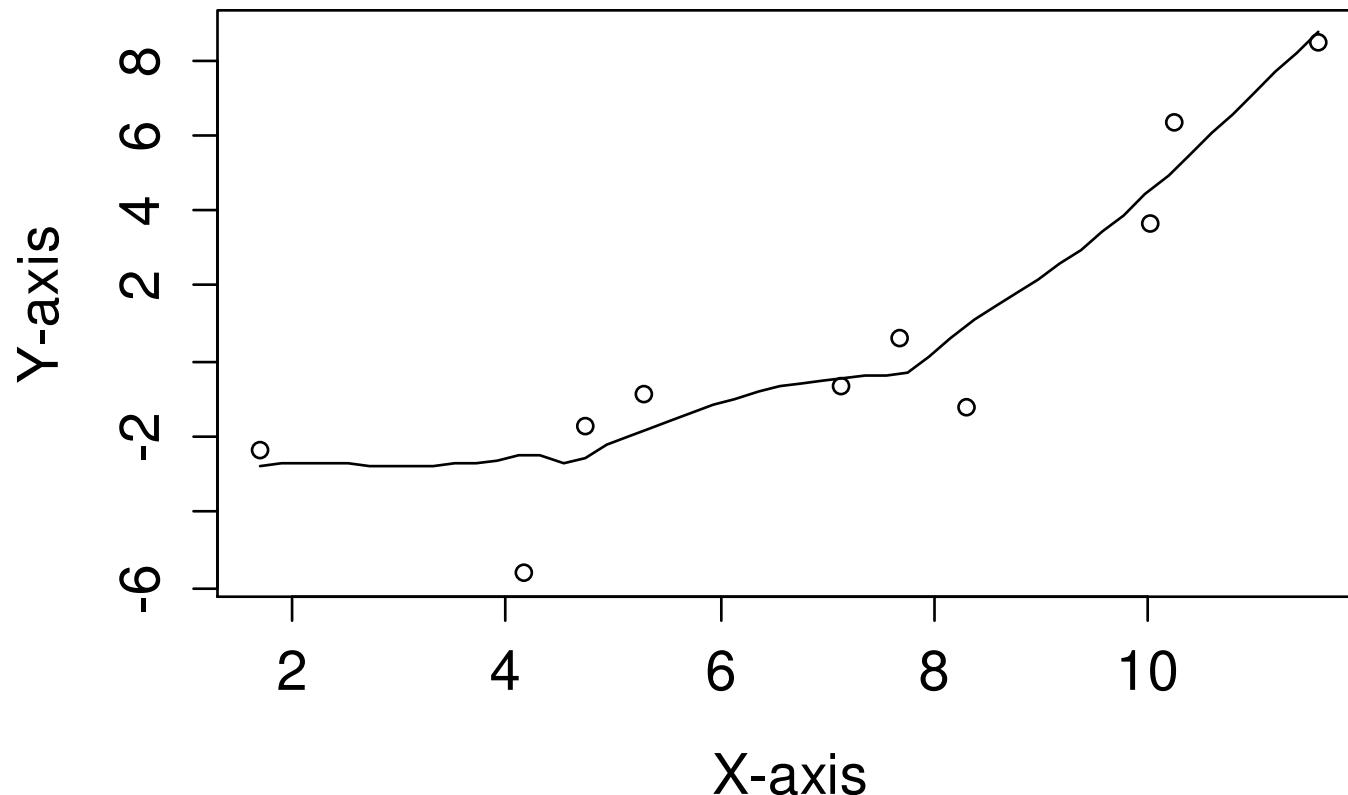

19

SCATTER.SMOOTH

Resultaat:

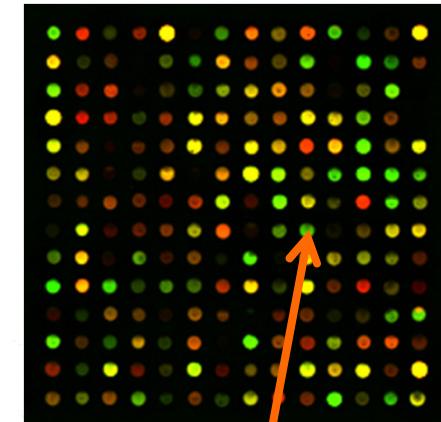
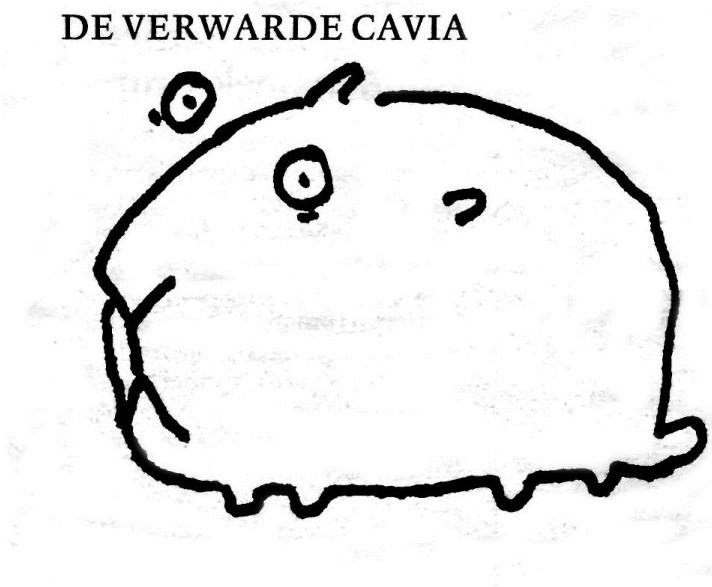

20

DATA PRE-PROCESSING

- Verschillende data pre-processing stappen
- Niet altijd elke stap en niet altijd in zelfde volgorde
 - background correctie
 - log transformatie
 - normalisatie

spot *i*

NORMALISATIE

- Dual channel ($R = \text{Cy5}$, $G = \text{Cy3}$) array
- Voer per channel background correcties uit per gen (spot) i

$$R_i \equiv R_{i,\text{raw}} - R_{i,\text{bg}} \quad G_i \equiv G_{i,\text{raw}} - G_{i,\text{bg}}$$

- Bereken per microarray per gen (spot) i de log expressie ratio ("log fold change")

ook wel " R "

$$M_i \equiv {}^2\log\left(\frac{R_i}{G_i}\right) = {}^2\log(T_i) = [{}^2\log(R_i) - {}^2\log(G_i)]$$

- Bereken per microarray over alle genen (spots) i de log gemiddelde expressie ("log intensity")

ook wel " I "

$$A_i \equiv {}^2\log\left(\sqrt{R_i \cdot G_i}\right) = \frac{1}{2} [{}^2\log(R_i) + {}^2\log(G_i)]$$

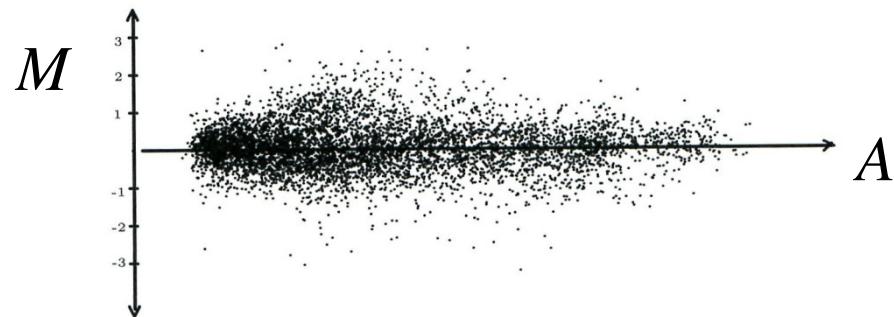
geometrisch gemiddelde

NORMALISATIE

- Verwachting:

- M vs A ($= R$ vs I) is een puntenwolk rondom $M = 0$, en ongeveer symmetrisch in A

- Zo niet: dan effect van (technische) bias

- ongelijke hoeveelheden mRNA sample
- verschil in labeling efficiëntie dyes
- verschil in detectie efficiëntie dyes
- ...

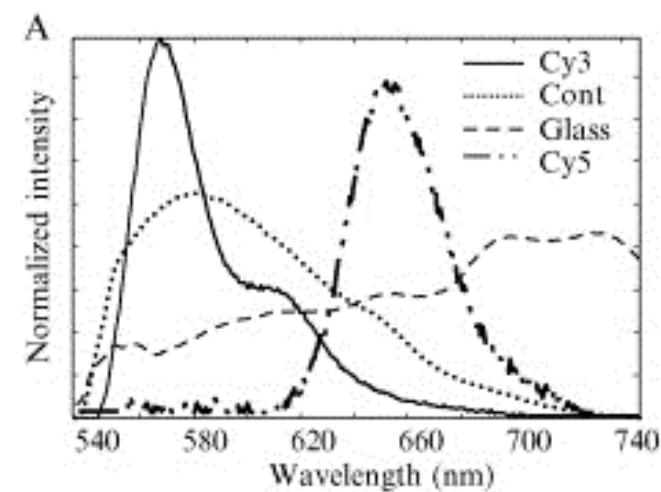

PROBLEMEN: BRONNEN VAN VARIATIE

- Verschil tussen array's
- Verschil in probe dichtheid tussen spots binnen array
- Delen array gemaakt door verschillende printer tips
- Background correctie
- Verschil hybridisatie tussen genen
- Effect van dye
- Interactie gen - dye
- Dag/tijdstip/analist/...

- Verschil tussen weefsel
- Verschil tussen individuen

- Differentieel verschil tussen genen

NORMALISATIE

- Per microarray meestal per gen (spot) i

- mean normalisatie

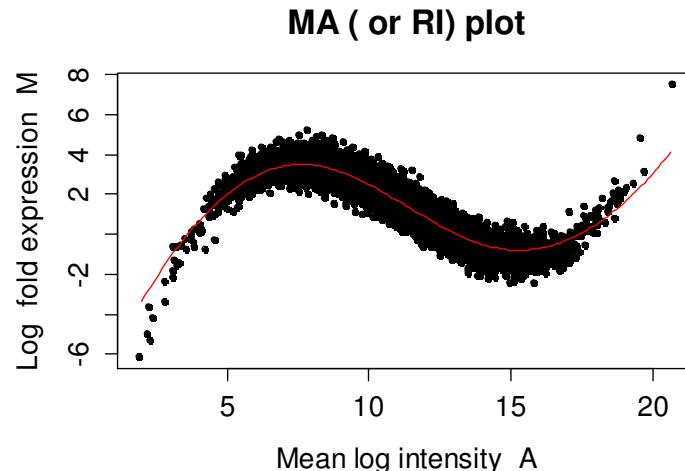
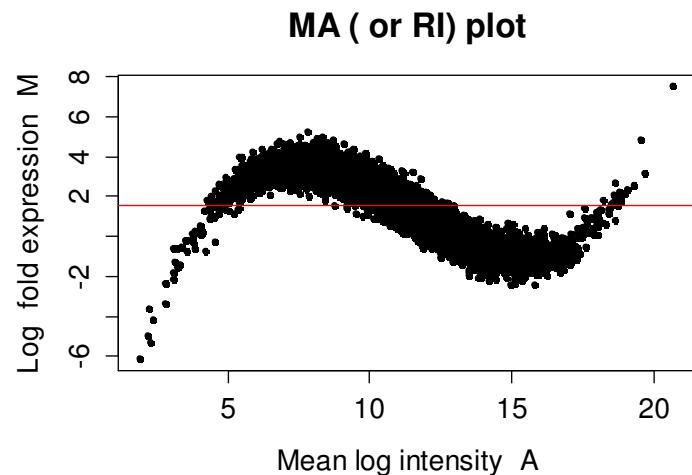
$$M'_i = M_i - \bar{M}$$

gemiddeld over hele array

- lowess (loess) normalisatie

$$M'_i = M_i - \text{lowess}(A_i)$$

locale fit door puntenwolk

25

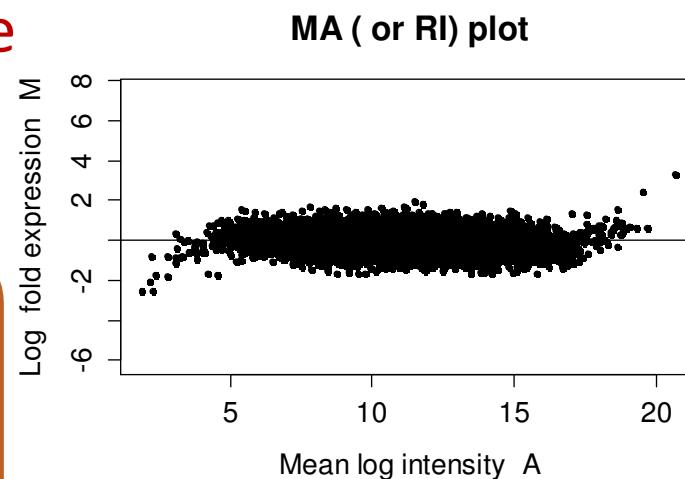
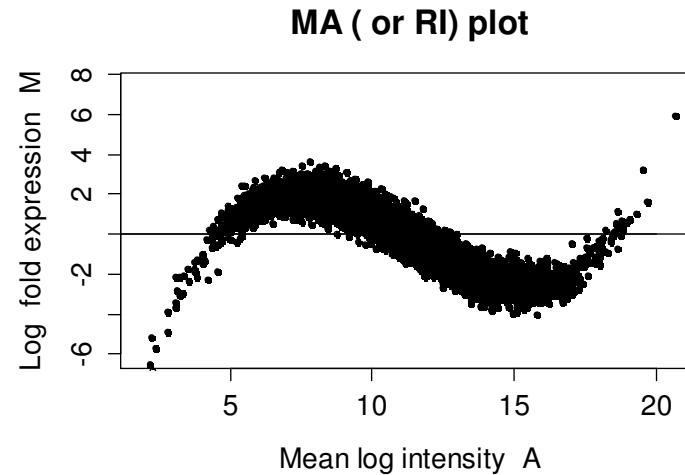
NORMALISATIE

- Resultaat:

- mean normalisatie

- lowess (loess) normalisatie

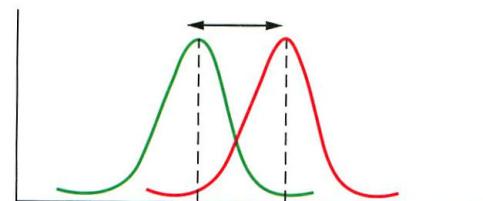
Je update dus ALLEEN de $M (= R)$
 $= \log(T)$ waarden, NIET de
intensiteiten per channel!

DIFFERENTIALLY EXPRESSED GENES (DEGs)

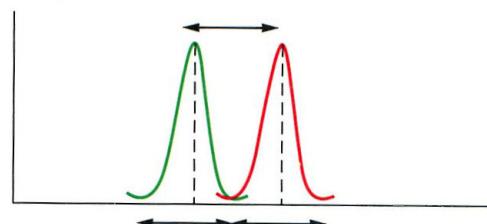
- Genen met verschillende expressie tussen sample groep(en)
 - Bijv. gen X komt *meer tot expressie* bij gezonde mensen ten opzichten van mensen met kanker
 - Bijv. gen Y komt *minder tot expressie* bij vrouwen dan bij mannen

A. Difference in $\log_2(\text{ratio})$ values

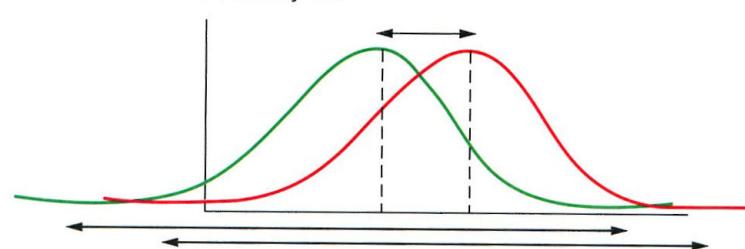
B.

A significant difference

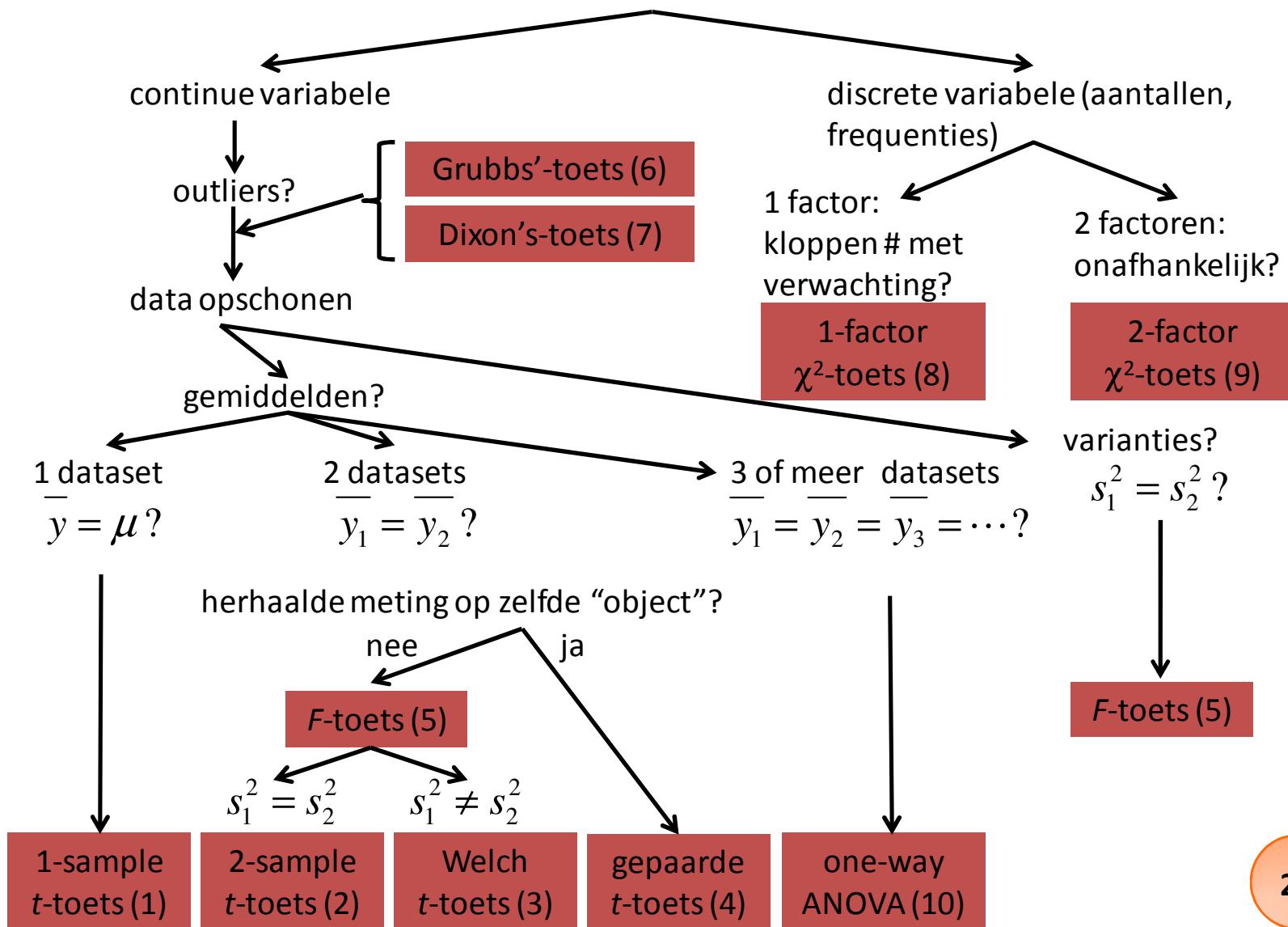

C.

Probably not

STATISTIEK 2: BESLISSCHEMA

PARAMETRISCHE TOETSEN

- ***t*-toets (1-sample/2-sample/Welch/gepaard)**
 - **`t.test(y ~ x, ...)`**
 - $p < \alpha (= 0.05)$ → significant verschil in gemiddelde tussen groepen gedefinieerd in **x** / significant effect van **x** op **y**
- ***F*-toets**
 - **`var.test(y ~ x)`**
 - $p < \alpha (= 0.05)$ → significant verschil in varianties tussen groepen gedefinieerd in **x** / significant effect van **x** op varianties van **y**

PARAMETRISCHE TOETSEN

- 1-way ANOVA

- **aov(y ~ x)**
- $p < \alpha (= 0.05)$ → significant verschil in gemiddelde tussen groepen gedefinieerd in **x** / significant effect van **x** op **y**

- Bartlett-toets

- **bartlett.test(y ~ x)**
- $p < \alpha (= 0.05)$ → significant verschil in varianties tussen groepen gedefinieerd in **x** / significant effect van **x** op varianties van **y**

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, 2 SAMPLES

- Data format 1: r replica's van M' waarden per gen:

Gene	M'_1	M'_2	...	M'_i	...	M'_r
gene 1	0.51	0.34	...	0.55	...	0.44
gene 2	-0.14	-0.31	...	0.11	...	-0.27
...
gene g	0.78	0.85	...	0.69	...	0.75
...
gene G	1.15	0.66	...	0.91

1-sample t -toets voor $\mu = 0$

(NIET-)PARAMETRISCHE TOETSEN

○ Parametrische toetsen

- Aanname: ruis = normaalverdeeld
- Aanname: ruis gelijk voor verschillende groepen
- Meer power ($= 1 - \beta$) als normaalverdeeld

○ Niet-parametrische toetsen

- Aanname: verdeling gelijk voor versch. groepen
- Niet afhankelijk van normaalverdeling

(NIET-)PARAMETRISCHE TOETSEN

- Voor de meeste parametrische toetsen zijn ook niet-parametrische versies:

Data	Parametrisch	Niet-parametrisch
1 dataset	1-sample <i>t</i> -toets <code>t.test(y, mu=10)</code>	Wilcoxon signed-rank toets <code>wilcox.test(y, mu=10)</code>
2 datasets	2-sample/Welch <i>t</i> -toets <code>t.test(y ~ sample, var.eq=T/F)</code>	Wilcoxon rank-sum toets = Mann-Whitney toets <code>wilcox.test(y ~ sample)</code>
2 datasets, gepaard	gepaarde <i>t</i> -toets <code>t.test(y ~ sample, paired=T)</code>	Wilcoxon signed-rank toets <code>wilcox.test(y ~ sample, paired=T)</code>
>2 datasets	1-way ANOVA <code>aov(y ~ sample)</code>	Kruskal-Wallis rank-sum toets <code>kruskal.test(y ~ sample)</code>

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, 2 SAMPLES

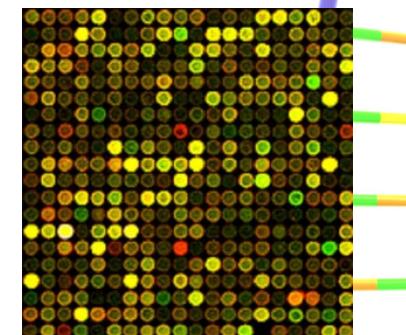
- Statistische analyse per gen op $M = \log(T)$ waarden:
 - 1-sample t -toets voor $\mu=0$
 - Wilcoxon signed-rank toets voor $\mu=0$
- p -waarden per gen aanpassen voor multiple testing:
 - Holm methode (FWER)
 - Benjamini-Hochberg methode (FDR)
- Genen i met significante differentiële expressie:

$$p_{\text{adjust},i} < \alpha$$

- Doe vervolg analyse met deze significante DEGs:
 - clustering
 - ...

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, >2 SAMPLES

- Met **>2 samples** (bijv. controle, tumor stage I, tumor stage II) niet één enkele $M = \log(T)$ waarde...
- Mogelijke aanpak: bereken M -waarden t.o.v. gezamenlijk **referentie sample**, bijv. “gemiddelde” van samples (= mengsel van mRNA samples):
- Bijv. **4 channel array** (**Cy2, Cy3, Cy5, Cy7 labels**)
 - **Cy2** = controle, **Cy3** = stage I, **Cy5** = stage II, **Cy7** = ref
 - Background correctie per channel
 - Berekenen M_{contr} , $M_{\text{stage I}}$ en $M_{\text{stage II}}$
- $$M_{\text{contr}} = {}^2\log(\text{Cy2}/\text{Cy7}), \quad M_{\text{stageI}} = {}^2\log(\text{Cy3}/\text{Cy7}), \dots$$
- Normalisatie voor controle, stage I en stage II

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, >2 SAMPLES

- Data format 1: k samples, r replica's j van $M_{ij} = \log(T_{ij})'$ waarden per gen per sample i :

Gene	M'_{11}	...	M'_{1r}	...	M'_{k1}	...	M'_{kr}
gene 1	0.51	...	0.34	...	0.55	...	0.44
gene 2	-0.14	...	-0.31	...	0.11	...	-0.27
gene g	0.78	...	0.85	...	0.69	...	0.75
...							
gene G	1.15	...	0.45	...	0.66	...	0.91

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, >2 SAMPLES

- Data format 1: k samples, r replica's j van $M_{ij} = \log(T_{ij})'$ waarden per gen per sample i :

Gene	sample 1				sample k			
	M'_{11}	...	M'_{1r}	...	M'_{k1}	...	M'_{kr}	
gene 1	0.51	...	0.34	...	0.55	...	0.44	
gene 2	-0.14	...	-0.31	...	0.11	...	-0.27	
gene g	0.78	...	0.85	...	0.69	...	0.75	
...								
gene G	0.45				0.66	...	0.91	

1-way ANOVA

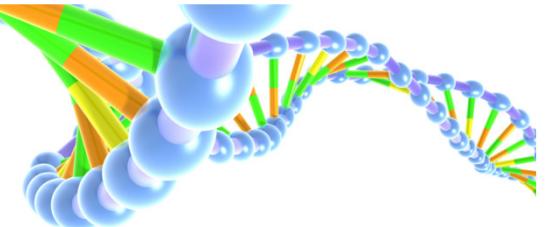

DIFFERENTIËLE GEN EXPRESSIES: 1 GEN, >2 SAMPLES

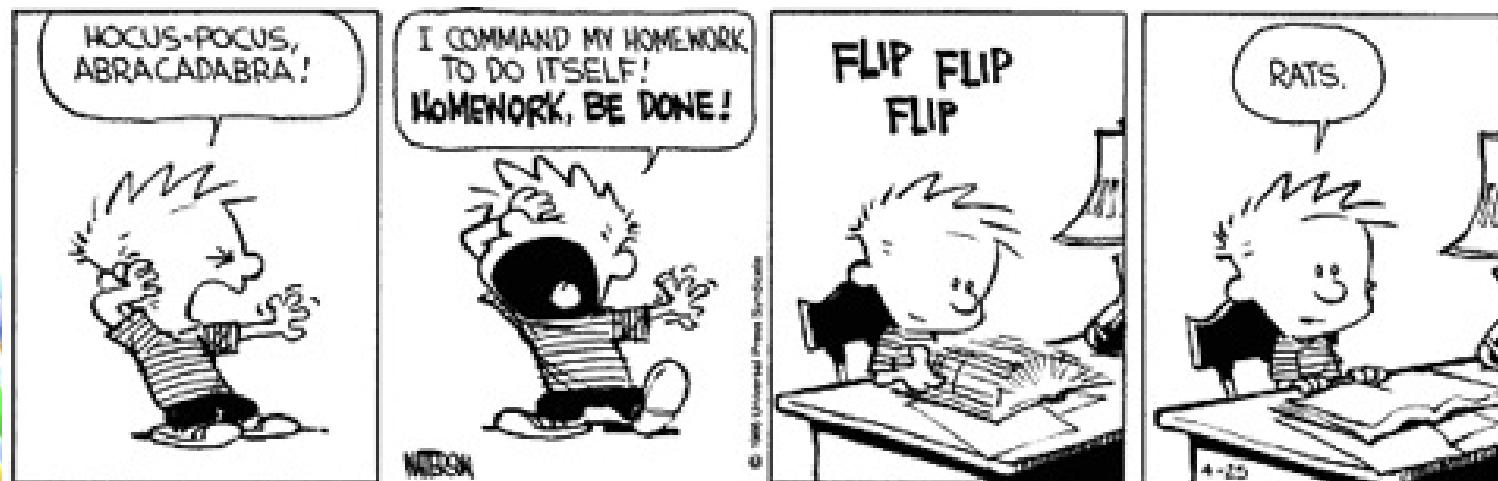
- Statistische analyse per gen op $M = \log(T)$ waarden:
 - 1-way ANOVA
 - Kruskal-Wallis rank-sum toets
- p -waarden per gen aanpassen voor multiple testing:
 - Holm methode (FWER)
 - Benjamini-Hochberg methode (FDR)
- Genen i met significante differentiële expressie:

$$p_{\text{adjust},i} < \alpha$$

- Doe vervolg analyse met deze significante DEGs:
 - clustering
 - ...

Jullie kunnen nu de opdrachten van les 14 maken

Hanze University Groningen
APPLIED SCIENCES

Institute for
Life Science & Technology